

Maatschappelijk Impact Team

Samen paraat voor de volgende pandemie

Advies over pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied

Inhoudsopgave

1. Samenvatting	3
2. Inleiding	4
2.1 Pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied	4
2.2 MIT in waakstand	5
2.3 Verantwoording	6
2.4 Leeswijzer	6
3. Advies pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied	7
3.1 Aanbevelingen voor de kennisbasis maatschappelijke impact	7
3.1.1 Investeer in verklarend onderzoek en prognosemodellen	8
3.1.2 Investeer in de beschikbaarheid van snelle en goed onderbouwde informatie	8
3.1.3 Voer een jaarlijkse, systematische kennissynthese uit	9
3.1.4 Onderhoud een netwerk uit de wetenschap en praktijk	9
3.1.5 Beleg de coördinatie van de kennisbasis op één plek	9
3.2 Aanbevelingen voor het afwegingskader bij pandemieën	10
3.2.1 Oefen jaarlijks met het afwegingskader en zorg voor doorontwikkeling	10
3.2.2 Streef naar samenwerking en integrale advisering	11
3.2.3 Zorg voor de invulling van kennishiaten	11
3.2.4 Beleg de doorontwikkeling van het afwegingskader op één plek	11
3.3 Aanbevelingen voor wetgeving en kaders	11
3.3.1 Doe recht aan impact en waarden in het wettelijk kader	12
3.3.2 Borg de integrale afweging in het Landelijk Crisisplan Infectieziektebestrijding	12
3.3.3 Breng maatschappelijke impact onder de aandacht in internationale afspraken	13
3.4 Aanbevelingen voor de organisatie van het MIT in waakstand	15
3.4.1 Zorg voor juridische borging van advisering over maatschappelijke impact	15
3.4.2 Zorg voor juridische en organisatorische inbedding van het MIT	15
3.4.3 Behoud een kern van leden voor het MIT in waakstand	15
3.4.4 Zorg voor een flexibele vorm van ondersteuning van het MIT	15
4. Slotbeschouwing	16
Bijlagen	17
Bijlage 1. Geraadpleegde personen en instanties	17
Bijlage 2. Afwegingskader bij pandemieën	23

1. Samenvatting

De sociaal-maatschappelijke en economische impact van de coronapandemie en de genomen pandemiemaatregelen was enorm. Zowel tijdens de coronapandemie als erna ervoeren en ervaren mensen in de samenleving grote gevolgen. Deels heeft de overheid deze gevolgen kunnen beperken, bijvoorbeeld met financiële steunmaatregelen voor sectoren die werden gesloten. Deels zijn de effecten langdurig gebleken of zelfs onherstelbaar. Denk aan jongeren die onderwijsachterstanden hebben opgelopen en schade aan hun mentale gezondheid, of aan ouderen die hun laatste levensfase in eenzaamheid hebben doorgebracht.

Volgens experts is het geen vraag óf er een volgende pandemie komt, maar vooral wanneer. Als we de maatschappelijke schade van een volgende pandemie zoveel mogelijk willen indammen, dan moeten we beter voorbereid zijn. Pandemische paraatheid is belangrijk, niet alleen vanuit het oogpunt van infectieziektebestrijding maar ook als het gaat om het voorkomen en beperken van de maatschappelijke gevolgen. Wat staat ons te doen als het risico dreigt op een volgende pandemie? Hoe brengen we de (mogelijke) maatschappelijke impact van de pandemie en pandemiemaatregelen dan in beeld en hoe zorgen we voor een evenwichtige besluitvorming over de pandemieaanpak? En hoe kunnen we ons hierop voorbereiden in relatief rustige tijden?

Met het advies 'Samen paraat voor de volgende pandemie' geeft het Maatschappelijk Impact Team (MIT) een antwoord op de bovenstaande vragen. Het MIT adviseert allereerst een betere kennisbasis op te bouwen over de sociaal-maatschappelijke en economische impact van pandemieën en pandemiemaatregelen, en over compenserende maatregelen die deze impact kunnen verzachten. Tijdens de coronapandemie ontbrak het dikwijls aan (wetenschappelijke) kennis, data en informatie om een actueel maatschappelijk beeld te kunnen schetsen en om tijdig veranderingen in de samenleving op het spoor te komen. De informatie voor besluitvorming over pandemiemaatregelen was niet goed in balans: tegenover de veelheid aan informatie over het coronavirus stond veel te weinig informatie over hoe het ging met mensen en de maatschappij. Dat moet en kan veel beter. Het MIT adviseert juist nu te gaan investeren in de beschikbaarheid van actuele en goed onderbouwde informatie over maatschappelijke impact. Daarmee kan tijdens een pandemie de advisering en besluitvorming over de pandemieaanpak meer in balans komen en beter worden onderbouwd.

Daarnaast adviseert het MIT om bij een volgende pandemie te werken met een afwegingskader. Het MIT heeft een afwegingskader ontwikkeld en adviseert dit afwegingskader de komende jaren te onderhouden en hiermee te oefenen. Het afwegingskader vormt de leidraad voor de advisering en besluitvorming over de aanpak van een pandemie. Het leidt adviseurs, beleidsmakers en bestuurders door de verschillende fasen van de pandemie heen en ondersteunt hen bij de stappen die gezet moeten worden om tot een goed onderbouwde, evenwichtige en zelfs integrale afweging te komen. In het afwegingskader zijn verschillende instrumenten opgenomen om essentiële vragen in het afwegingsproces te helpen beantwoorden: hoe kan de maatschappelijke impact in beeld worden gebracht en hoe kan de ernst daarvan worden beoordeeld? Op welke terreinen zien we impact en welke groepen in de samenleving worden het hardst geraakt? Welke maatschappelijke ontwikkelingen verwachten we: als we niets doen, als we pandemiemaatregelen nemen en/of als we compensatiemaatregelen treffen? Aan welke waarden hecht de samenleving het meest en hoe kunnen we daarmee rekening houden in de afweging?

Pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied vraagt actie op meer terreinen dan kennis en advies alleen. Het MIT adviseert om de aandacht voor de sociaal-maatschappelijke en economische impact van pandemieën en pandemiemaatregelen te laten terugkomen in de wettelijke kaders en in de beleids- en crisisplannen van de overheid. Ook bij internationale afspraken moet Nederland meer aandacht vragen voor maatschappelijke impact en voor het belang van een integrale afweging van maatregelen tijdens de pandemie.

Tenslotte geeft het MIT aan welke rol de commissie zelf moet blijven spelen bij pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied. Het kabinet heeft besloten om het MIT per 1 september 2024 in waakstand te zetten. In waakstand ziet het MIT voor zichzelf taken bij het toetsen van de kennisopbouw, de doorontwikkeling van het afwegingskader, het onderhouden van het netwerk van experts en praktijkdeskundigen en het organiseren van of deelnemen aan oefensessies. Daarom adviseert het MIT om in waakstand een kern van leden te behouden en de onafhankelijke adviestaak van het MIT juridisch en organisatorisch goed te borgen. Zo blijft ook het MIT goed voorbereid en kunnen we samen met de overheid, andere adviseurs, experts en organisaties uit de praktijk paraat staan bij een volgende pandemie.

2. Inleiding

2.1 Pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied

In de brief aan de informateur van begin dit jaar heeft het MIT gewezen op het grote belang van pandemische paraatheid vanuit maatschappelijk perspectief.¹ Pandemische paraatheid houdt niet alleen in dat er aandacht is voor het bestrijden van de pandemie als zodanig, maar ook voor het beperken of zo mogelijk voorkomen van maatschappelijke schade door de pandemie en door de pandemiemaatregelen. Het MIT adviseert daarom pandemische paraatheid te betrekken op zowel de bestrijding van de pandemie als op de maatschappelijke impact van de pandemie en de pandemiemaatregelen.

De coronacrisis heeft ons geleerd dat de sociaal-maatschappelijke en economische impact van zowel de pandemie als de pandemiemaatregelen enorm kan zijn.² Planbureaus, adviesorganen, kennisinstellingen en het Maatschappelijk Impact Team (MIT) hebben hiervoor de afgelopen jaren aandacht gevraagd.³ Tijdens de coronacrisis zijn economische effecten merendeels gedempt door steunmaatregelen en doordat een deel van de economische productiviteit via thuiswerken kon worden voortgezet. Maar door ziekte, isolatie en quarantaine zijn de ziekteverzuimcijfers hard opgelopen met gevolgen voor de (krappe) arbeidsmarkt. Met name de zorgcapaciteit kwam zwaar onder druk te staan.⁴ Tijdens de coronacrisis heeft 1 op de 5 volwassenen te maken gehad met uitgestelde zorg en hebben uitgestelde operaties 320.000 gezonde levensjaren gekost.⁵ Ook kregen mensen tijdens de coronacrisis te maken met problemen met de mentale gezondheid en met een verminderd welzijn, onder andere door eenzaamheid.⁶ Naarmate de crisis langer voortduurde nam onder de bevolking de onrust toe en deed zich polarisatie voor bij bepaalde groepen.⁷ Sommige effecten blijven bovendien lang na-ijlen. Zo kampt een deel van de jongeren nog steeds met onderwijsachterstanden⁸ en mentale problemen⁹, heeft long covid het leven van 90.000 Nederlanders stilgelegd¹⁰, worstelen meer mensen met een ongezonde leefstijl¹¹ terwijl dit hen juist extra kwetsbaar maakt voor ziektes¹² en is er een gedaald vertrouwen in de overheid.¹³

Om maatschappelijke en economische schade van een pandemie en pandemiemaatregelen zoveel mogelijk te voorkomen, is het cruciaal om ook vanuit maatschappelijk perspectief goed voorbereid te zijn op een volgende pandemie. Er zijn belangrijke lessen om te leren van de vorige pandemie; tegelijkertijd is het voorspelbaar dat een volgende pandemie anders zal zijn, en dat intussen ook de samenleving is veranderd. Een goede voorbereiding vraagt actie op meerdere terreinen: wetgeving, beleid, uitvoering, kennis en advisering. Het MIT besteedt in het voorliggende advies aandacht aan al deze aspecten, maar stelt de opbouw van een gedegen kennisbasis over maatschappelijke impact en het gebruik van een afwegingskader dat leidt tot evenwichtige besluitvorming hierin centraal. Tijdens de coronapandemie was er geen goede balans tussen medische en maatschappelijke kennis en advisering. Bij een volgende pandemie is meer kennis over maatschappelijke impact nodig om tot goed afgewogen besluitvorming te komen.

¹. [Pandemische paraatheid op maatschappelijk terrein \(Brief MIT aan informateur\) | Brief | Rijksoverheid.nl](#)

². In dit advies worden onder 'maatschappelijke impact' zowel de sociaal-maatschappelijke als de economische effecten bedoeld ten gevolge van de pandemie en de pandemiemaatregelen. Hoewel er tijdens de coronapandemie ook positieve effecten zijn gevonden van getroffen maatregelen (bijvoorbeeld voor thuiswerken), gaat het bij 'maatschappelijke impact' meestal over negatieve effecten.

³. [Onder andere Maatschappelijk Impact Team | Rijksoverheid.nl](#); [Adviesbrieven SCP Maatschappelijke effecten corona | SCP](#); [Coronavirus | College voor de Rechten van de Mens](#); [Overzicht adviezen, raadplegingen en blogs over coronapandemie | Raad voor Volksgezondheid en Samenleving](#); [Gedragswetenschap tijdens de pandemie | RIVM](#); [Coronapandemie | CPB](#)

⁴. [Presentatie voorzitter MIT technische briefing 9 mei 2023 | Rijksoverheid.nl](#); [Presentatie voorzitter MIT Technische Briefing 13 december 2022 | Rijksoverheid.nl](#)

⁵. [Kwartaalonderzoek volwassenen meting 3: Uitgestelde zorg | RIVM](#); [Corona kost 320.000 gezonde levensjaren door uitgestelde operaties | RIVM](#)

⁶. [Invloed van de corona-epidemie op de gezondheid en leefstijl van Nederlandse volwassenen | RIVM](#); [Mentale gezondheid en corona | RIVM](#)

⁷. [Coronasceptis in Nederland | SCP](#); [Sceptische visies in het coronadebat | SCP](#)

⁸. [Leervertragingen en zorgen over welzijn door corona | Rijksoverheid.nl](#)

⁹. [Jongeren: door coronaperiode belangrijk deel van mijn leven gemist | RIVM](#)

¹⁰. [Advies maatschappelijke gevolgen van long covid | Maatschappelijk Impact Team](#)

¹¹. [Beweging, voeding en corona | CBS](#)

¹². [Leefstijl en oversterfte tijdens de covid-19-pandemie | SEO Economisch Onderzoek](#)

¹³. [De doorwerking van de coronapandemie op sociale cohesie | ZonMw](#); [Onderzoek SCP: Belangrijk dat de overheid met sceptische burgers in gesprek blijft | SCP](#)

2.2 MIT in waakstand

Het kabinet heeft besloten het MIT per 1 september 2024 in waakstand te brengen.¹⁴ Dit besluit is mede gebaseerd op een externe evaluatie.¹⁵ In de niet-pandemische situatie ziet het kabinet minder urgentie voor een actieve commissie. De potentiële meerwaarde van het MIT ziet het kabinet vooral in de spoedadviesing tijdens de pandemie. Tegelijkertijd acht het kabinet het van belang om geleerde lessen uit de vorige pandemie niet verloren te laten gaan en een goede kennisbasis op te bouwen, zodat het MIT de adviestaak beter voorbereid kan oppakken als zich een nieuwe pandemie voordoet.

Het MIT is blij met de waardering die spreekt uit het externe evaluatierapport en het kabinetsbesluit.¹⁶ In reactie op het derde rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OVV) naar de aanpak van de coronacrisis¹⁷ heeft het kabinet het belang van een onafhankelijke informatie- en adviesfunctie op maatschappelijk gebied al eerder onderschreven.¹⁸ Volgens de evaluatie is er breed draagvlak voor de functie van het MIT. Het MIT heeft zijn (potentiële) meerwaarde aangetoond, ondanks het brede en complexe terrein waarop het MIT adviseert en de beperkte middelen die het MIT ter beschikking staan. Het rapport constateert dat bruikbare processen en werkwijzen zijn opgezet leidend tot adequate advisering van kabinet en parlement - werkwijzen die volgens het MIT ook bruikbaar zijn bij andere ontwrichtende crises. Positief beoordeeld wordt dat het MIT in de adviezen verschillende perspectieven samenbrengt die tot dan toe onderbelicht waren en/of onvoldoende expliciet werden meegewogen. De adviezen van het MIT hebben volgens het eindrapport zichtbaar impact gehad via doorwerking in de besluitvorming door kabinet en parlement, waarbij de inhoudelijke lijn van de advisering altijd is onderschreven en meermaals opgevolgd in concrete besluiten of acties. De conclusie is dat adviezen van het MIT vanuit sociaal-maatschappelijk en economisch perspectief meer evenwicht hebben gebracht in de advisering over pandemieën en pandemiemaatregelen.

Het Maatschappelijk Impact Team (MIT) is ingesteld per 1 september 2022, in het staartje van de coronapandemie, om het kabinet en parlement te adviseren over de sociaal-maatschappelijke en economische gevolgen van pandemieën en pandemiemaatregelen.¹⁹ Opdrachtgever van het MIT is de secretaris-generaal van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Advisering van het MIT ligt in het verlengde van de doelen van het kabinet bij de lange-termijn-aanpak van de coronapandemie. Daarin heeft het kabinet aangegeven dat tijdens een pandemie de sociaal-maatschappelijke en economische activiteiten zoveel mogelijk moeten worden gecontinueerd, en de zorgketen toegankelijk moet worden gehouden voor iedereen.²⁰ Het MIT adviseert gevraagd en ongevraagd en baseert zich daarbij op de beschikbare kennis en informatie uit wetenschap en praktijk. Het MIT heeft in de periode tot 1 juli een aantal gevraagde en ongevraagde adviezen gegeven²¹ en de prioriteiten uit het werkprogramma 2022-2024 uitgevoerd.²² De aanbevelingen over de kennisbasis in dit advies en de ontwikkeling van het afwegingskader (aparte bijlage) zijn hiervan het resultaat.

¹⁴. [Kamerbrief over kabinetsreactie op evaluatierapport Maatschappelijk Impact Team | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

¹⁵. [Evaluatie Maatschappelijk Impact Team \(MIT\) | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

¹⁶. [Afschrift brief reactie MIT bij eindrapport evaluatie | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

¹⁷. [Aanpak coronacrisis deel 3 \(onderzoeksraad.nl\)](#)

¹⁸. [Infectieziektenbestrijding | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#)

¹⁹. [Instelling Maatschappelijk Impact Team | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

²⁰. [Kamerbrief met nadere uitwerking langetermijnaanpak COVID-19 | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

²¹. [Maatschappelijk Impact Team | Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid | Rijksoverheid.nl](#)

²². [Werkprogramma MIT 2022-2024 | Jaarplan | Rijksoverheid.nl](#)

2.3 Verantwoording

Het voorliggende advies kent zijn herkomst in het werkprogramma 2022-2024²³ en is aangekondigd in de brief aan de informateur²⁴, de reactie van het MIT op de externe evaluatie²⁵ en het advies over de herziening van de Wet publieke gezondheid, 'Recht doen aan impact en waarden'.²⁶ Verwijzingen naar literatuur zijn te vinden in de voetnoten. Daarnaast zijn gesprekken gevoerd en bijeenkomsten gehouden die hebben geleid tot aanbevelingen over de kennisbasis en de totstandkoming van het afwegingskader.

Voor de opbouw van de kennisbasis over sociaal-maatschappelijke en economische impact heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) aangegeven een coördinerende rol te willen spelen, in samenwerking met de andere planbureaus en relevante kennisinstellingen. In de aanloop naar dit advies heeft het MIT samen met het SCP een verkennende ronde uitgevoerd naar de mogelijkheden en bereidheid van kennisinstellingen om een rol te kunnen en willen spelen in de opbouw van de kennisbasis. Deze kennispartners hebben constructief en kritisch met het MIT meegedacht over de aanbevelingen die zijn opgenomen in dit advies.

Voor de totstandkoming van het afwegingskader heeft het MIT een expertsessie georganiseerd waarin het instrument als zodanig is bediscussieerd en een oefensessie waarmee het afwegingskader (succesvol) is beproefd. Na beide sessies is het afwegingskader verder aangepast. Daarnaast zijn een aparte expertsessie en validatiesessie georganiseerd waarin deelnemers hebben meegedacht over thema's en indicatoren waarmee de maatschappelijke impact van pandemieën en pandemiemaatregelen kan worden gemeten. Ook is met experts bediscussieerd volgens welk proces een nadere selectie van indicatoren kan worden gemaakt als een nieuwe crisis zich zou aandienen. Daaruit is ook een eerste selectie van 'signaalindicatoren' voortgekomen die het meest gevoelig zijn voor maatschappelijke veranderingen tijdens een pandemie. De adviseurs van bureau Van de Bunt hebben de totstandkoming van het afwegingskader begeleid en de gedachtenvorming van het MIT steeds verder aangescherpt.

Tenslotte is het conceptadvies voorgelegd aan een aantal experts voor peer review. Een lijst met geraadpleegde personen en instanties is, onder dankzegging van het MIT voor alle bijdragen, te vinden in de bijlage.

2.4 Leeswijzer

In dit advies doet het MIT aanbevelingen over wat nodig is om de samenleving op maatschappelijk gebied pandemisch paraat te laten zijn. Het MIT adviseert over:

- de opbouw van een kennisbasis over maatschappelijke impact in rustige tijden en in crisistijd (3.1);
- het gebruik van een afwegingskader waardoor een meer evenwichtige advisering en besluitvorming plaatsvindt (3.2);
- het wettelijk kader en de nationale en internationale beleidskaders waarin de aandacht voor maatschappelijke impact moet worden geborgd (3.3), en
- de juridische borging en organisatorische inbedding van het MIT-in-waakstand (3.4).

---

²³. [Werkprogramma MIT 2022-2024 | Jaarplan | Rijksoverheid.nl](#)

²⁴. [Pandemische paraatheid op maatschappelijk terrein \(Brief MIT aan informateur\) | Brief | Rijksoverheid.nl](#)

²⁵. [Reactie MIT bij eindrapport evaluatie | Brief | Rijksoverheid.nl](#)

²⁶. [Advies Wet publieke gezondheid: 'Recht doen aan impact en waarden' | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

3. Advies pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied

3.1 Aanbevelingen voor de kennisbasis maatschappelijke impact

Tijdens de coronapandemie was kennis over sociaal-maatschappelijke en economische impact gefragmenteerd aanwezig en niet dikwijls actueel. Beschikbare kennis kon niet altijd worden vertaald in handelingsperspectief voor beleidsmakers en bestuurders. Snelle, opschaalbare sociaal-maatschappelijke en economische data, kennis over maatschappelijke mechanismen en bruikbare statistische modellen om maatschappelijke effecten op korte en langere termijn in te schatten waren nauwelijks voorhanden. Omdat de beschikbare maatschappelijke kennis niet in de juiste verhouding stond tot de beschikbare pandemische kennis, heeft tijdens de coronacrisis niet altijd een afweging op gelijke voet plaatsgevonden.

Om maatschappelijke schade van de pandemie en de pandemiemaatregelen een volgende keer zoveel mogelijk te voorkomen of beperken, is meer kennis nodig over de maatschappelijke impact van pandemieën en pandemiemaatregelen en over de wijze waarop mitigerende maatregelen de maatschappelijke gevolgen kunnen dempen. Ook is meer inzicht nodig in het maatschappelijke beeld – hoe staat de samenleving er sociaal-maatschappelijk en economisch voor – en is er behoefte aan verklaringen voor en prognoses over maatschappelijke ontwikkelingen en de impact van maatregelen tijdens de pandemie. Alleen met de vervulling van deze kennishiaten kunnen de adviezen van het MIT in de toekomst beter worden onderbouwd en kan gewogen besluitvorming plaatsvinden.

Het MIT streeft ernaar adviezen goed te onderbouwen, zowel vanuit de wetenschap als de praktijk. Met oog op een volgende pandemie moet de onderbouwing worden verbeterd, zodat besluitvorming door het kabinet evenwichtiger plaatsvindt. Het gebrek aan actuele informatie is niet inherent aan de sociaal-maatschappelijke en economische wetenschappen, maar het gevolg van (beleids-)keuzes. Het onderzoek van de RIVM Gedragsunit naar draagvlak voor en naleving van pandemiemaatregelen, dat tijdens de coronapandemie door het ministerie van VWS werd gefinancierd, is een voorbeeld van hoe wel degelijk snelle data en hierop gebaseerde adviezen kunnen worden geproduceerd. De Gedragsunit heeft via representatief panelonderzoek en verklarend cohortonderzoek 59 metingen gedaan, honderden interviews met burgers en sectoren gehouden en scenario- en interventiestudies uitgevoerd.²⁷ Deze informatie is omgezet in 30 adviezen over pandemiemaatregelen in hetzelfde korte tijdsbestek als het OMT (6 tot 72 uur).²⁸ Daarnaast zijn meer dan honderd kennisupdates, memo's, duidingssessies en trainingen voor beleidsmakers en communicatieprofessionals geleverd. Ook het ontwikkelen van prognosemodellen op sociaal-maatschappelijke thema's acht het MIT mogelijk – met net zoveel (on)zekerheden omkleed als bij prognoses in de medische wetenschappen.

Als adviescommissie heeft het MIT niet zelf de taak onderzoek te doen of kennis te ontwikkelen. Wel maakt het MIT voor iedere adviesvraag een gerichte kennissynthese om de advisering te onderbouwen. Al in de startnotitie en het werkprogramma 2022-2024 heeft het MIT aangegeven hoe belangrijk het is te beschikken over een gedegen kennisbasis op maatschappelijk gebied, in samenspraak met de expertleden van het MIT en andere kennispartners.²⁹ Advies van het MIT is om de komende jaren een toekomstbestendige, structurele kennisbasis over maatschappelijke impact in te richten met oog op evenwichtige advisering en besluitvorming over toekomstige pandemieën. Voor de kennisbasis is een goed ontwerp nodig, stevige coördinatie en heldere procesafspraken tussen kennispartners. Juist in rustige tijden kan dit goed worden opgezet. Samen kunnen de kennispartners zorgen voor het opbouwen en ontsluiten van een dekkende informatie- en data-infrastructuur over maatschappelijke impact, voor opschalingsmogelijkheden tijdens een pandemie aan de hand van geschikte dataverzamelmethode en voor een jaarlijkse actualisatie van de kennisinfrastructuur. Er is een sterk en bestendig netwerk nodig van partijen die kennis kunnen leveren en een centraal coördinatiepunt dat het netwerk onderhoudt, de beschikbare kennis verzamelt, kennissyntheses maakt en hiermee periodieke oefeningen organiseert. Het MIT adviseert om het SCP als coördinerende partij samen met kennispartners

²⁷. [Analyses eerdere metingen: Naleving van en draagvlak voor de basis gedragsregels | RIVM; Resultaten onderzoek gedragsregels en welbevinden | RIVM](#)

²⁸. [Publicaties Corona Gedragsunit | RIVM](#)

²⁹. [Werkprogramma MIT 2022-2024 | Jaarplan | Rijksoverheid.nl; Startnotitie Maatschappelijk Impact Team | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

zoals de andere planbureaus, het RIVM³⁰, het CBS, de KNAW en de DNB in staat te stellen om de komende jaren de benodigde kennisbasis op te bouwen. Hieronder wordt daarover een aantal concrete aanbevelingen gedaan.

3.1.1 Investeer in verklarend onderzoek en prognosemodellen

Het maken van ramingen op basis van sociaal-maatschappelijke en economische indicatoren en het verklaren van sociaal-maatschappelijke en economische impact en ontwikkelingen ten gevolge van pandemieën en pandemiemaatregelen is minder ontwikkeld dan het ramen en verklaren van de epidemiologische ontwikkelingen. Het MIT adviseert dan ook nadrukkelijk om te investeren in wetenschappelijk onderzoek waarmee deze kennisachterstand kan worden ingelopen. Het MIT beveelt aan hiervoor een onderzoeksprogramma te laten inrichten door het SCP in samenwerking met de andere planbureaus. Het kunnen maken van prognoses over sociaal-maatschappelijke en economische ontwikkelingen en de maatschappelijke impact draagt eraan bij dat de keuzes over maatregelen ten tijde van een pandemie in de toekomst beter kunnen worden onderbouwd.

Daarnaast adviseert het MIT om onderzoek te doen naar de wijze waarop waarden een rol spelen tijdens pandemieën en de pandemie-aanpak. Daarvoor is het nodig inzicht te verwerven in de waarden waaraan de bevolking het meest hecht, zowel in rustige tijden – bijvoorbeeld aan de hand van scenario's - als tijdens een crisis. Ook is er in aanloop naar een crisis preferentieonderzoek nodig naar de voorkeuren die de bevolking heeft voor maatregelen gelet op de pandemische en maatschappelijke context.

3.1.2 Investeer in de beschikbaarheid van snelle en goed onderbouwde informatie

Actuele en betrouwbare gegevens zijn tijdens de pandemie van cruciaal belang: over de samenleving in het algemeen en over specifieke groepen, sectoren of regio's die onder druk komen te staan in het bijzonder. Deze gegevens betreffen bijvoorbeeld de naleving van en het draagvlak voor (beperkende) maatregelen, maar ook de volksgezondheid en zorg, bestaanszekerheid of het vertrouwen in de overheid. Een deel van deze gegevens kan worden gebruikt voor een maatschappelijk dashboard dat met één blik zicht biedt op relevante maatschappelijke ontwikkelingen ten tijde van een pandemie. Een ander deel van deze gegevens wordt gebruikt voor het bepalen en inschatten van de maatschappelijke impact van pandemiemaatregelen en dient als basis voor de advisering.

De gewenste gegevens zijn nu nog niet voldoende beschikbaar. Mogelijkheden om tijdens een pandemie wél de beschikking te krijgen over actuele gegevens zijn bijvoorbeeld een versnelde toegang tot registerdata van het CBS, het gebruik van *real time* data van derden (bijvoorbeeld over betalingsverkeer via de DNB) en het inzetten van een (nieuw of bestaand) kwalitatief hoogstaand online panel. Het panel moet representatief zijn voor de bevolking en opschaalbaar om extra informatie te genereren over specifieke groepen, sectoren of regio's die tijdens de pandemie hard worden geraakt.³¹

Het MIT heeft in het 'Afwegingskader bij pandemieën' (aparte bijlage) een set thema's en indicatoren opgenomen – gebaseerd op het concept brede welvaart - die relevant zijn voor het bepalen van de maatschappelijke impact bij pandemieën en pandemiemaatregelen. Daarnaast adviseert het MIT om een maatschappelijk dashboard te ontwikkelen met signaalindicatoren. Het doel hiervan is een relevant maar compact inzicht te bieden in maatschappelijke ontwikkelingen bij (de dreiging op) een pandemie. Signaalindicatoren maken ontwikkelingen binnen een domein als eerste zichtbaar ('early warning') en zijn relatief eenvoudig en snel te meten. Zowel subjectieve beleavingsindicatoren kunnen hiervoor worden gebruikt als objectieve gedragsindicatoren. Het MIT adviseert een dashboard te maken voor in ieder geval het sociaal-maatschappelijk, economisch en het gezondheidsdomein. In het Afwegingskader bij pandemieën (aparte bijlage) heeft het MIT hiervoor op basis van expertconsensus een eerste voorstel gedaan.

^{30.} Het RIVM heeft gedragswetenschappen een stevige positie gegeven in het plan van aanpak *Pandemische Paraatheid Plan van aanpak* | RIVM en werkt op zijn beurt bijvoorbeeld samen met NIVEL, ARQ en GGD GHOR in een convenant dat onderzoek doet naar welzijn en gezondheid tijdens crises: [stcrt-2022-10637.pdf](https://www.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2022-10637.pdf) ([officielebekendmakingen.nl](https://www.officielebekendmakingen.nl))

^{31.} www.impactcorona.nl/wp-content/uploads/2021/11/Covid_WP977.pdf

3.1.3 Voer een jaarlijkse, systematische kennissynthese uit

Om de kennisbasis over de maatschappelijke impact van pandemieën, pandemiemaatregelen en mitigerende maatregelen actueel en beschikbaar te houden, adviseert het MIT om jaarlijks een kennissynthese te laten uitvoeren. In veel landen, waaronder Nederland, komen onderzoeksresultaten en nieuwe onderzoeksprogramma's beschikbaar die meer inzicht geven in de maatschappelijke impact van de (corona)pandemie en pandemiemaatregelen.³² Ook onderzoek naar de veerkracht en weerbaarheid van de samenleving in relatie tot crises krijgt de komende tijd een impuls.³³ Het MIT ziet grote meerwaarde in het verzamelen, valideren en verspreiden van onderzoeksresultaten op dit gebied. Er zijn tot nu toe nog maar weinig syntheserapporten uitgekomen.³⁴ De komende periode moet worden gebruikt om kennis over maatschappelijke impact systematisch in beeld te brengen; mogelijk kan dit in internationaal verband worden opgepakt (zie ook 3.3.3). Een kennissynthese brengt informatie samen en maakt resultaten beschikbaar voor jaarlijkse oefensessies (zie 3.2.1) en voor de aanpak van een toekomstige pandemie.

Idealiter wordt de beschikbare kennis doorontwikkeld tot een catalogus met informatie over de maatschappelijke impact van pandemiemaatregelen en een gereedschapskist met mitigerende maatregelen. Dit leidt in crisistijd tot een snel antwoord op de vraag welke maatregelen in welke context welke positieve en negatieve effecten hebben. Aan een maatregelencatalogus en gereedschapskist is sterk behoefte bij het gebruik van het afwegingskader (3.2).

3.1.4 Onderhoud een netwerk uit de wetenschap en praktijk

Het MIT heeft een netwerk opgebouwd in wetenschap en praktijk dat actueel moet blijven en verder dient te worden uitgebreid, in samenwerking met onder meer de KNAW. Het netwerk fungeert voor het MIT als een flexibele pool van expertise, kennis en ervaring voor het maatschappelijk beeld, de maatschappelijke impact van de pandemie en pandemiemaatregelen en de inzet van mitigerende maatregelen. Onderhoud van dit netwerk is van groot belang om de pandemische paraatheid van de wetenschap en van maatschappelijke partijen te versterken en in een toekomstige crisissituatie snel te kunnen putten uit de aanwezige kennis en ervaring. Bij voorkeur wordt het netwerk betrokken bij de opbouw van de kennisbasis en nemen experts en stakeholders uit het netwerk deel aan bijeenkomsten en oefeningen (3.2.1).

Het MIT wil benadrukken dat naast wetenschappelijke kennis ook praktijkkennis belangrijk is voor advisering in tijden van crises. Brancheorganisaties kunnen snel inzicht geven in de stand van zaken in hun sector; beroepsorganisaties vangen signalen op van professionals; arbodiensten hebben actuele gegevens over ziekteverzuim; ledenorganisaties hebben kennis over specifieke groepen; private organisaties zoals banken, vervoersorganisaties en supermarkten hebben *real time* data beschikbaar die in een crisis waardevol kunnen zijn. Vaak staan deze organisaties direct of indirect in contact met hun achterban en vangen zij als eerste de signalen op uit de praktijk. Uiteraard vertegenwoordigen organisaties uit de praktijk ook belangen, maar dit doet geen afbreuk aan de kennis en ervaring die zij - in sommige gevallen op dat moment als enige - voor handen hebben. Door contact te houden met de praktijk ontstaat bovendien inzicht in knelpunten in de uitvoering en handhaving, het draagvlak voor pandemiemaatregelen en de mogelijkheden voor mitigerende maatregelen. De inzichten uit de praktijk, waaruit de belangen zorgvuldig zijn gefilterd, leveren kwalitatief betere adviezen op.

3.1.5 Beleg de coördinatie van de kennisbasis op één plek

Kennis van het maatschappelijk beeld en over de maatschappelijke impact van pandemiemaatregelen is breed en is niet binnen één kennisinstituut beschikbaar. Het is van wezenlijk belang om de coördinatie van de kennisbasis op een centrale plaats te beleggen. Het MIT adviseert hierbij te kiezen voor het SCP in aansluiting op de sociaal-maatschappelijke kennis van het instituut. Voor economische kennis, kennis over de leefomgeving, het aanleveren van data en wetenschappelijke kennis over verklarende mechanismen is samenwerking nodig van het SCP met de andere planbureaus, het CBS, andere kennisinstellingen en universiteiten. Voor kennis over draagvlak, naleving, welzijn en volksgezondheid kan worden aangesloten bij de taken van het RIVM.

³². Onder andere [Kennis over de effecten van maatregelen tijdens de COVID-19 pandemie \(zonmw.nl\)](#); [BEhavioural and social sciences and pandemic PREPAREDness \(zonmw.nl\)](#)

³³. Onder andere [Adapt! - Security in Open Societies \(SOS\) - Universiteit Utrecht \(uu.nl\)](#)

³⁴. Onder andere [Met de kennis van straks. De wetenschap goed voorbereid op pandemieën - KNAW](#); [Leren van een Crisis - Convergence](#)

De eerste verkenningen gericht op de kennisopbouw zijn inmiddels gedaan. Het MIT adviseert om aan het SCP te vragen de verkenningen te vervolgen in lijn met de bovenstaande aanbevelingen. Ten behoeve van de uitvoering beveelt het MIT aan dat het SCP vanuit de coördinerende rol samenwerkingsovereenkomsten sluit met de belangrijkste kennispartners. Met het oog op de taakuitbreiding van het SCP adviseert het MIT de structurele bekostiging van het SCP navenant te verhogen.

3.2 Aanbevelingen voor het afwegingskader bij pandemieën

Het Maatschappelijk Impact Team (MIT) adviseert bij een volgende pandemie een afwegingskader te gebruiken om de voor- en nadelen van het wel of niet implementeren van pandemiemaatregelen expliciet te maken.³⁵ Dit is tijdens de coronapandemie in Nederland te weinig gebeurd. Op basis van een aantal internationale voorbeelden die door het MIT zijn onderzocht, kan worden geconcludeerd dat het hanteren van een afwegingskader door de overheid duidelijke meerwaarde heeft. Tijdens een pandemie zullen altijd dilemma's en lastige keuzes ontstaan. Maar door de afweging daarvan onderbouwd, expliciet en transparant te maken, worden besluiten tijdens een pandemie beter begrijpelijk, navolgbaar en acceptabel voor de samenleving. Transparantie vergroot bij burgers de ervaren procedurele rechtvaardigheid, wat op zijn beurt bijdraagt aan het vertrouwen van burgers in de overheid.

In tijden van crises zijn heldere draaiboeken en processen nodig. Dat geldt zowel voor de pandemieaanpak als voor het in kaart brengen, voorkomen of beperken van de maatschappelijke gevolgen door de pandemie en pandemiemaatregelen. Het MIT heeft geïnvesteerd in de ontwikkeling van een afwegingskader dat contextueel kan worden gehanteerd bij het nemen van maatregelen tijdens de pandemie. Het gebruik van een afwegingskader draagt bij aan gestructureerde, transparante advisering en besluitvorming over pandemiemaatregelen en mitigerende maatregelen. Door middel van het afwegingskader wordt de impact op relevante sociaal-maatschappelijke en economische thema's onderzocht, maar ook de verdeling van de impact binnen de samenleving en de neerslag op specifieke groepen, sectoren of regio's. Daarnaast krijgen grondrechten en maatschappelijke waarden een plek in de afweging. Het afwegingskader bij pandemieën is als aparte bijlage aan dit advies toegevoegd.

3.2.1 Oefen jaarlijks met het afwegingskader en zorg voor doorontwikkeling

Het afwegingskader behoeft periodiek onderhoud en bijstelling. Daarnaast vergt het oefening om snel en goed met het afwegingskader te kunnen werken. Het MIT adviseert om het afwegingskader van tijd tot tijd opnieuw onder de loep te nemen en bij te stellen. Aanpassingen zijn nodig in het geval nieuwe informatie beschikbaar is, nieuwe inzichten ontstaan in de wetenschap of nieuwe ervaringen worden opgedaan in de praktijk door het doen van simulatieoefeningen.³⁶ Ook zal het afwegingskader moeten worden aangepast op mogelijke veranderingen in de governance voor pandemieën en crises en de rolverdeling tussen de belangrijkste spelers daarbij. De rollen van sleutelorganisaties in de pandemie-aanpak worden beschreven in het Landelijk Crisisplan Infectieziektebestrijding (3.3.2).

Het is belangrijk om zowel de adviseurs in crisistijd - het OMT en het MIT - als het netwerk uit de wetenschap en praktijk pandemisch paraat te houden. Het MIT adviseert hiervoor een jaarlijkse oefensessie te organiseren. Dit houdt de noodzakelijke aandacht vast bij betrokken partijen en zorgt voor een gericht moment waarop alle kennis en ervaring samenkomt. Met deze oefensessies kan in realistische scenario's met het afwegingskader worden geoefend en wordt duidelijk of het afwegingskader (nog) voldoende aansluit bij de veranderende maatschappij, stand van wetenschap en behoefte vanuit de advisering. Ook kan de kennissynthese voor de oefening worden ingezet (3.1.3). Daarnaast bieden oefensessies een belangrijk moment om de opbouw van de kennisbasis te toetsen op bruikbaarheid voor de advisering, door te bezien of de kennis over de maatschappelijke impact van pandemieën - die nu breed verdeeld is over een groot aantal kennisinstituten - snel kan worden samengebracht (3.1.2).

³⁵. [MIT-advies 'Fit voor het najaar' | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

³⁶. Het PDPDC onderzoekt integrale afwegingskaders in internationaal verband. In aansluiting op het onderzoeksprogramma naar de effecten van coronamaatregelen overweegt ZonMw een onderzoeksprogramma naar afwegingskaders op te zetten. [Effecten van COVID-19 maatregelen: wat hebben we geleerd? | ZonMw](#)

3.2.2 Streef naar samenwerking en integrale advisering

Het afwegingskader is nu nog opgebouwd langs twee gescheiden kolommen: een 'OMT'- en een 'MIT-kolom'. Het afwegingskader leent zich echter bij uitstek om de advisering over de infectieziektebestrijding (OMT) en de maatschappelijke gevolgen (MIT) te laten samenkomen. Evident is dat interactie nodig is tussen deze twee kolommen: informatie-uitwisseling, afstemming, samenwerking en zo mogelijk integrale advisering. Het MIT adviseert aan te sturen op meer interactie en meer oefening met integrale advisering. Integrale advisering staat in Nederland nog in de kinderschoenen, maar onder coördinatie van het Pandemic and Disaster Preparedness Centre (PDPC) wordt dit wel verkend.³⁷ Uit de eerste experimenten tijdens PDPC-sessies van april en mei 2024 bleek dat integrale advisering door medische en maatschappelijke experts heel goed mogelijk is. Het integrale advies werd door de deelnemers meer gewaardeerd dan de optelsom van de twee separate adviezen. Experts waardeerden het delen van informatie en zochten samen naar de beste opties voor de pandemie-aanpak: effectieve pandemiemaatregelen met de minst negatieve impact, en mitigerende maatregelen om negatieve effecten te compenseren.

Bij het vervolg van deze uitdagende route kunnen ook goede voorbeelden uit het buitenland worden betrokken (3.3.3).³⁸ Ook in de oefensessies van het MIT-in-waakstand (3.2.1) wordt bij voorkeur ervaring opgedaan met integrale advisering.

3.2.3 Zorg voor de invulling van kennishiaten

Dankzij de ontwikkeling van en de oefening met het afwegingskader heeft het MIT belangrijke kennishiaten weten te identificeren. Welke kennis is nodig om een goed onderbouwde afweging te maken? De geïdentificeerde kennishiaten in het afwegingskader benadrukken het belang van het ontwikkelen en versterken van de kennisbasis in het kader van pandemische paraatheid (3.1). Het afwegingskader toont onder andere de behoefte aan van een maatschappelijk dashboard met signaalindicatoren die vertellen hoe het ten tijde van de pandemie met de samenleving is gesteld; aan snelle data waarmee het maatschappelijk beeld voortdurend kan worden geactualiseerd; aan statistische modellen waarmee sociaal-maatschappelijke prognoses kunnen worden gedaan en maatschappelijke effecten van maatregelen kunnen worden geraamd; aan preferentieonderzoek onder de bevolking en aan kennis over pandemiemaatregelen en mitigerende maatregelen. In het afwegingskader (zie de aparte bijlage) is aangegeven welke kennishiaten verder moeten worden ingevuld.

3.2.4 Beleg de doorontwikkeling van het afwegingskader op één plek

Net als bij de kennisbasis is het van belang om een eigenaar aan te wijzen voor het afwegingskader waar de doorontwikkeling wordt geborgd. In het verlengde van de kennisbasis adviseert het MIT dit te beleggen bij het SCP.

3.3 Aanbevelingen voor wetgeving en kaders

De aanbevelingen in dit advies richten zich vooral op het creëren van een kennisbasis maatschappelijke impact (3.1) en het hanteren van een afwegingskader bij pandemieën (3.2). Daarnaast is het belangrijk om in de wettelijke kaders en in nationale en internationale beleidskaders de aandacht voor maatschappelijke impact te borgen. In deze kaders moet worden geregeld dat er tijdens een pandemie een transparante, onderbouwde en evenwichtige afweging plaatsvindt van pandemiemaatregelen – inclusief maatschappelijke impact – en mitigerende maatregelen.

De integraliteit van besluitvorming en parlementaire betrokkenheid zijn belangrijke onderwerpen voor een wettelijk kader. Rollen en processen tijdens een pandemie worden in een crisisplan verduidelijkt. Ten slotte is bij pandemieën ook de internationale context van groot belang.

³⁷. [Leren van een Crisis | Pandemic and Disaster Preparedness Center](#)

³⁸. [Ethische principes in een afwegingskader voor pandemiemaatregelen | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

3.3.1 Doe recht aan impact en waarden in het wettelijk kader

Om voorbereid te zijn op de volgende pandemie is het belangrijk dat er een toekomstbestendig en evenwichtig wettelijk kader is voor de bestrijding van pandemieën waarin rekening wordt gehouden met maatschappelijke impact en maatschappelijke waarden. In de Wet publieke gezondheid (Wpg) is dit nu nog onvoldoende gezekerd. Daarom heeft het MIT samen met de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS) en het College voor de Rechten van de Mens (College) een gezamenlijk advies uitgebracht over hoe de Wpg aangepast zou moeten worden om de maatschappelijke en mensenrechtelijke impact goed te regelen.³⁹

Van te voren kan niet worden bepaald welke maatregelen moeten worden ingezet bij een volgende pandemie – die kan er immers heel anders uitzien dan de vorige. Ook kan niet van te voren worden voorzien wat de maatschappelijke impact van de dan benodigde maatregelen zal zijn. Daarom hebben het MIT, de RVS en het College geadviseerd in het wettelijk kader geen specifieke maatregelen op te nemen, maar algemene grondslagen voor maatregelen te combineren met sterke procedures die de aandacht voor maatschappelijke impact borgen. Ook wordt in het advies beschreven hoe het afwegingskader kan worden gebruikt bij een pandemieaanpak (3.2).

In het advies van MIT, RVS en College zijn de volgende concrete aanbevelingen gedaan.

- Zorg voor een volledige proportionaliteitsafweging. Bij zware maatregelen moet de proportionaliteit sneller heroverwogen worden.
- Neem bestuurlijke fasering op in de Wpg, waarbij in de acute fase snel besluiten kunnen worden genomen, maar in de beheersfase en nafase meer rekening wordt gehouden met maatschappelijke impact en ruimte is voor debat met het parlement en de samenleving.
- Veranker onafhankelijke advisering in de Wpg over zowel de pandemiemaatregelen als de gevolgen daarvan voor de maatschappij en voor mensenrechten.
- Leg vast dat integrale besluitvorming plaatsvindt door het kabinet. Alle ministeries die gevolgen zien van pandemiemaatregelen op hun terrein, moeten worden betrokken in de voorbereiding en de besluitvorming.
- Zorg voor transparante besluitvorming bij pandemiemaatregelen. Bij het nemen van pandemiemaatregelen moeten ook de onderliggende afwegingen en de daar bijbehorende voor- en nadelen transparant gecommuniceerd worden.
- Verbeter de parlementaire betrokkenheid in de wet. Met name in de latere fasen van de pandemie moeten zowel de Eerste als Tweede Kamer nauwer worden betrokken in het debat en de besluitvorming.
- Verruim de mogelijkheden in de wet voor differentiatie tussen regio's en groepen. Dit betekent dat er onderscheid zou kunnen zijn in de aanpak tussen regio's en meer mogelijkheden komen voor uitzonderingen voor groepen.

3.3.2 Borg de integrale afweging in het Landelijk Crisisplan Infectieziektebestrijding

Onder leiding van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de minister van Justitie en Veiligheid wordt gewerkt aan een Landelijk Crisisplan Infectieziektebestrijding (LCP-I). Landelijke crisisplannen worden gemaakt voor de grootste risico's voor onze samenleving, bepaald binnen de Rijksbrede Risicoanalyse Nationale Veiligheid.⁴⁰ Pandemieën horen hierbij. Ook op andere gebieden zijn of worden onder coördinatie van de NCTV landelijke crisisplannen opgesteld.⁴¹

In het LCP-I wordt de nationale crisisstructuur beschreven die vooral bedoeld is voor de acute bestuurlijke fase van een pandemie. Het crisisplan vormt een belangrijke leidraad bij het uitbreken van een pandemie: op hoofdlijnen wordt beschreven hoe de crisisbesluitvorming bij een volgende pandemie plaatsvindt, op nationaal niveau en in samenwerking met regio's en sectoren.

³⁹. [Advies Wet publieke gezondheid: 'Recht doen aan impact en waarden' | Rapport | Rijksoverheid.nl](#). Op het moment van schrijven heeft het kabinet nog geen standpunt ingenomen bij het advies.

⁴⁰. [Rijksbrede Risicoanalyse Nationale Veiligheid | Rapport | Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid \(nctv.nl\)](#)

⁴¹. [Landelijke Crisisplannen | Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid \(nctv.nl\)](#)

Het Maatschappelijk Impact Team adviseert niet alleen in het wettelijk kader, maar ook in het Landelijk Crisisplan Infectieziektebestrijding aandacht te besteden aan maatschappelijke impact. De aanbevelingen gedaan voor de Wpg kunnen ook in het LCP-I worden verwerkt, met name als het gaat om de proportionaliteitsafweging, onafhankelijke advisering, integrale en transparante besluitvorming, parlementaire betrokkenheid en de verhouding tussen de nationale en regionale overheden (zie 3.3.1).

3.3.3 Breng maatschappelijke impact onder de aandacht in internationale afspraken

Een pandemie heeft een inherent internationaal of zelfs mondiaal karakter. Het is daarom cruciaal om de internationale context in beschouwing te nemen en vanuit Nederland betrokken te zijn bij internationale afspraken over pandemische paraatheid. De meeste van de internationale afspraken zijn gericht op infectieziektebestrijding. Toch lijkt er ook meer aandacht te komen voor het meewegen van maatschappelijke impact. Het MIT adviseert om de aandacht voor maatschappelijke impact in internationaal verband vanuit Nederland een impuls te geven, en van goede voorbeelden uit het buitenland te leren.

Wereld Gezondheidsorganisatie

Op dit moment wordt het pandemie-akkoord voorbereid door de leden van de Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO).⁴² Deze onderhandelingen zijn gestart in 2021 en richten zich op de wereldwijde reactie op, preventie van en paraatheid voor toekomstige pandemieën.⁴³ In mei 2024 is besloten om de onderhandelingen hierover voort te zetten en is het doel gesteld deze binnen een jaar af te ronden.⁴⁴

Het ontwerp van het pandemie-akkoord bevat naast infectieziektebestrijding ook duidelijke verwijzingen naar een breder maatschappelijk kader. Zo bevat het ontwerp onder meer⁴⁵:

- een artikel over de erkenning dat meerdere dimensies (milieu, klimaat, sociale, antropogene en economische factoren) bijdragen aan het risico op pandemieën en dat hiermee rekening moet worden gehouden bij relevant beleid en maatregelen (artikel 4(2bis));
- aandacht voor het ontwikkelen en versterken van signaleringsdata (art. 6(3-4));
- een expliciete benadrukking dat het inzetten van sociale en gedragswetenschappen moet worden gestimuleerd bij pandemiepreventie, -paraatheid en -maatregelen (art. 6(2(d)));
- een aanmoediging voor de ondertekenende partijen om een 'whole-of-society' en 'whole-of-government'-aanpak te hanteren voor pandemische preventie, paraatheid en maatregelen (art. 17(1));
- een aanwijzing dat iedere ondertekenende partij verschillende gemeenschappen effectief en zinvol betreft bij pandemische preventie, paraatheid en maatregelen (art. 17(3(a)));
- een artikel dat ondertekenende partijen passende maatregelen nemen om sociaaleconomische impact van pandemieën te beperken en sociaal beleid te versterken om in tijden van een pandemie een snelle, inclusieve en weerbare reactie te faciliteren (art. 17(3(b)));
- een artikel waarin staat dat onderzoekers beleidsmakers informeren over gezondheidsmaatregelen en sociale maatregelen, de naleving daarvan en het vertrouwen in wetenschap en publieke instellingen (art. 18(2)).

⁴² www.who.int/news/item/20-03-2024-call-for-urgent-agreement-on-international-deal-to-prepare-for-and-prevent-future-pandemics

⁴³ www.consilium.europa.eu/en/infographics/towards-an-international-treaty-on-pandemics/

⁴⁴ [Revised draft of the negotiating text of the WHO Pandemic Agreement](#)
[At World Health Assembly, countries agree on efforts to boost pandemic preparedness | UN News](#)

⁴⁵ [Proposal for the WHO Pandemic Agreement](#)

Europese Unie

In de Europese Unie is een verordening aangenomen gericht op de ondersteuning aan en waarborging van de pandemische paraatheid van de EU en haar Lidstaten.⁴⁶ Lidstaten moeten aan de Europese Commissie rapporteren hoe er op nationaal (en regionaal indien van toepassing) niveau wordt gewerkt aan preventie, paraatheid en reactie op een grensoverschrijdend gezondheidsrisico. De monitoring en informatie-uitwisseling in artikel 5(b) richt zich echter primair op gezondheidsstatistieken en kennen geen interdisciplinair kader.

Daarnaast zijn binnen de EU het European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC)⁴⁷ en de Health Emergency Preparedness and Response Authority (HERA)⁴⁸ actief. Deze organisaties informeren via onderzoeken en aanbevelingen over de paraatheid voor gezondheids crises. Zo onderstreepte de ECDC recent dat er gegevens moeten worden verzameld op meerdere dimensies dan alleen gezondheid, dat de bredere sociale impact in beschouwing moet worden genomen en dat er expertise uit verschillende relevante velden moet worden meegenomen in advisering en besluitvorming.⁴⁹

In de onderzoeksweld wordt er Europees ook aan kennisdeling gedaan over pandemische paraatheid en de lessen uit pandemieën. Zo publiceerde in 2021 een netwerk van zes grote Europese multidisciplinaire onderzoeksorganisaties⁵⁰ een paper over welke lessen geleerd kunnen worden van de covid-pandemie voor toekomstige pandemieën.⁵¹ Een van de lessen gaat over het versterken en efficiënter maken van monitoring (op Europese schaal en op lange termijn); het belang van een multidisciplinaire aanpak wordt hierbij onderstreept.

Ook in de landen om ons heen wordt er gekeken naar pandemische paraatheid. Een interessant voorbeeld is België. In het [Generic preparedness plan](#) dat uitkwam in 2023 wordt paraatheid gezien als iets dat continue aandacht vereist. Zo is er voor het multidisciplinaire perspectief de [Strategic Scientific Committee](#) (SSC), dat in functie vergelijkbaar is met het MIT.

In het kader van het opzetten van een kennisbasis met verschillende partijen is er de [Working Group Social Impact Crises](#). Deze organisatie brengt vertegenwoordigers van verschillende federale diensten/ministeries bij elkaar (o.m. Statbel, de Nationale Bank, het Federaal Planbureau). Deze samenwerking is nog steeds actief om ook een actueel beeld te kunnen geven in een niet-pandemische fase. Zo wordt er per kwartaal een [monitoring van de werkgelegenheid en sociale bescherming in België](#) gemaakt. Tijdens de pandemie was er ook de [Economic Risk Management Group](#), de socio-economische cel (ECOSOC) en een taskforce kwetsbare groepen.⁵² In het kader van onderzoekssamenwerking is er sinds de pandemie het [Corona Onderzoek consortium voor Inkomensverdeling en Sociale Effecten](#) als samenwerking van drie universitaire onderzoeksgroepen.

⁴⁶. [Verordening \(EU\) 2022/2371](#)

⁴⁷. [Homepage | European Centre for Disease Prevention and Control \(europa.eu\)](#)

⁴⁸. [Health Emergency Preparedness and Response \(HERA\) - European Commission \(europa.eu\)](#)

⁴⁹. [www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/public-health-and-social-measures-health-emergencies-and-pandemics](#)

⁵⁰. de Consiglio Nazionale delle Ricerche, Centre National de la Recherche Scientifique, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, HelmholtzGemeinschaft Deutscher Forschungszentren, Leibniz-Gemeinschaft and the MaxPlanck-Gesellschaft. <https://sciencebusiness.net/network-updates/g6-group-research-funders-back-stick-science-campaign>

⁵¹. [www.cnrs.fr/sites/default/files/download-file/COVID-19%20Lessons%20Learned_2021%5B1%5D.pdf](#)

⁵². [socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/content/docs/nl/publicaties/btsz/2020/btsz-2020-1-monitoring-en-beheer-van-de-socialeconomische-impact-van-de-covid-19-crisis-in-belgie.pdf](#)

3.4 Aanbevelingen voor de organisatie van het MIT in waakstand

Om klaar te zijn om te adviseren bij een volgende pandemie is het belangrijk stil te staan bij de organisatie van pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied. Het MIT in waakstand heeft als belangrijkste taken om de voortgang van de kennisopbouw (3.1) en de doorontwikkeling van het afwegingskader te toetsen (3.2), het netwerk met experts en praktijkdeskundigen te onderhouden (3.1.4) en initiatief te nemen voor en deel te nemen aan oefensessies (3.2.1). Juridische borging en organisatorische inbedding van het MIT zijn voorwaarden om deze taken te kunnen uitvoeren en snel te kunnen opschalen indien nodig.

3.4.1 Zorg voor juridische borging van advisering over maatschappelijke impact

Eerder hebben het MIT, de RVS en het College de aanbeveling gedaan om de advisering over infectieziektebestrijding (OMT) en maatschappelijke impact (MIT) bij pandemieën en pandemiemaatregelen een wettelijke basis te geven in de Wet publieke gezondheid.⁵³ De onafhankelijkheid en de openbaarheid van de adviezen moeten wettelijk worden verankerd in lijn met de Kaderwet adviescolleges. Ook is het belangrijk om wettelijk te regelen op welk moment en door wie het OMT en het MIT worden geactiveerd om adviezen te kunnen geven.

3.4.2 Zorg voor juridische en organisatorische inbedding van het MIT

In lijn met de juridische borging van de adviestaak (3.4.1) is het van belang dat het MIT als adviescommissie juridisch en organisatorisch wordt ingebed. De belangrijkste voorwaarde bij de juridische inbedding is dat het MIT onafhankelijk kan opereren, ook van de organisatie waar de inbedding plaatsvindt. Het MIT adviseert te bezien of organisatorische inbedding mogelijk is bij het SCP, dichtbij de kennisbasis.

3.4.3 Behoud een kern van leden voor het MIT in waakstand

Het MIT is nu samengesteld uit wetenschappers en professionals uit de praktijk met een brede sociaal-maatschappelijke of economische kennis. Die samenstelling is goed bevallen en heeft volgens de evaluatie ook goede resultaten opgeleverd. In waakstand kan de commissie worden teruggebracht tot een kern van leden en expertleden die aan het MIT verbonden kunnen blijven vanuit hun functie (adviesraden en -colleges, planbureaus, kennisinstellingen) en een onafhankelijk voorzitter. Deze kern zou halfjaarlijks bijeen kunnen komen. Zodra het MIT operationeel wordt, kan de kern van leden de benodigde aanvullende expertise inschakelen gekoppeld aan de verwachte maatschappelijke impact.

3.4.4 Zorg voor een flexibele vorm van ondersteuning van het MIT

Het MIT is in de afgelopen periode ondersteund door een compact secretariaat bestaande uit een secretaris, enkele adviseurs en ondersteuners. Dit team legde inhoudelijk alleen verantwoording af aan het MIT. Ook in de waakstand zal ondersteuning nodig zijn om de taken van het MIT-in-waakstand te kunnen uitvoeren, waarbij de bedrijfsvoering (financieel, personeel, IT, communicatie, enzovoorts) wordt geregeld via de organisatorische inbedding. De constructie hiervan moet dusdanig flexibel zijn dat de ondersteuning en bedrijfsvoering in geval van een crisis snel kunnen worden opgeschaald.

---

⁵³. [Advies Wet publieke gezondheid: 'Recht doen aan impact en waarden' | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

4. Slotbeschouwing

De coronapandemie had en heeft grote gevolgen voor onze samenleving. Het Maatschappelijk Impact Team heeft zich vanaf 1 september 2022 ingezet om de maatschappelijke gevolgen van de coronapandemie in kaart te brengen en hierover te adviseren. Het MIT is ingesteld als adviseur in het staartje van de coronapandemie, toen er geen sprake meer was van een acute crisis. In de beheersfase van de pandemie heeft het MIT adviezen gegeven over pandemiemaatregelen en de afschaling daarvan. In de nafase heeft het MIT een advies gegeven over de maatschappelijke gevolgen van long covid en is vervolgens prioriteit gegeven aan pandemische paraatheid. We zien echter dat sommige maatschappelijke effecten van de coronapandemie en de pandemiemaatregelen na-ijlen. Grote impact is er bijvoorbeeld nog steeds voor het mentaal welzijn van jongeren en voor het vertrouwen van de samenleving in de overheid en de politiek. Dit zijn onderwerpen die nu en in de toekomst aandacht verdienen van kennisinstituten en adviescolleges, en waarvoor herstelbeleid nodig is van de overheid.

Het afwegingskader vormt de leidraad voor de werkwijze van het MIT en is ontwikkeld en beproefd in goede samenwerking met een brede kring van experts, stakeholders en beleidsmakers. Een belangrijke les uit de oefensessie van het MIT - en ook uit de oefensessies van het PDPC - is dat de samenwerking tussen het OMT en het MIT cruciaal is. Gebruik van het afwegingskader leidt tot betere informatie-uitwisseling, afstemming, samenwerking en in de toekomst hopelijk tot integrale advisering - zoals in een aantal landen al gebruikelijk is. Het is zeer de moeite waard om met integrale advisering te oefenen, ook in de landelijke oefeningen die in opdracht van de rijksoverheid worden georganiseerd. Wettelijke kaders, beleidskaders en crisisplannen zouden op deze integrale benadering moeten aansturen. We moeten samen paraat staan voor de volgende pandemie: overheid, adviseurs, experts, stakeholders en samenleving.

In de toekomst zullen zich nieuwe pandemieën aandienen. Het is niet de vraag óf dat gebeurt, maar wanneer. De samenleving zal daarnaast voorbereid moeten zijn op andere crises. In de Rijksbrede Risicoanalyse Nationale Veiligheid worden naast infectieziekten ook klimaat- en natuurrampen, extremisme en terrorisme, beïnvloeding van de democratische rechtsstaat, militaire en economische dreigingen, cyberdreigingen en bedreiging van de vitale infrastructuur genoemd als potentiële risico's voor ontwrichting van de samenleving. Iedere ontwrichtende crisis zal grote maatschappelijke gevolgen hebben en zal een wissel trekken op de weerbaarheid van mensen en de veerkracht van de samenleving. Bij iedere bestrijding van een crisis zullen altijd doordachte afwegingen en keuzes moeten worden gemaakt. Het MIT denkt dat de kennisbasis over maatschappelijke impact en het afwegingskader bij pandemieën ook geschikt zijn - of kunnen worden gemaakt - om tijdens andere crises onderbouwde en evenwichtige adviezen te geven en besluiten te nemen. Een kennisbasis maatschappelijke impact zorgt voor actuele en goed onderbouwde informatie over maatschappelijke ontwikkelingen en het afwegingskader brengt evenwicht in de bestrijding van een crisis en de gevolgen hiervan voor mens en maatschappij.

De internationale context van een pandemie of crisis, ten slotte, moet altijd voor ogen worden gehouden. Nederland kan veel van de goede voorbeelden uit het buitenland leren; en vice versa kan Nederland mogelijk ook een inspirerend voorbeeld worden voor andere landen. Het MIT spreekt de wens uit dat dit om te beginnen het geval zal zijn als het gaat om pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied.

Bijlagen

Bijlage 1. Geraadpleegde personen en instanties

Het MIT wil iedereen danken die heeft bijgedragen aan het advies over pandemische paraatheid op maatschappelijk gebied en aan de ontwikkeling van het 'Afwegingskader bij pandemieën' (aparte bijlage). Zonder al deze onderzoekers, adviseurs, beleidsmakers en praktijkdeskundigen waren dit advies en het afwegingskader niet tot stand gekomen.

Commissies en adviescolleges	
College voor de Rechten van de Mens	Mevrouw P. Cox <i>Senior adviseur</i>
Centrum voor Ethiek en Gezondheid (CEG)	De heer H. Ismaili M'Handi <i>Vicevoorzitter</i>
	De heer V. Rerimassie <i>Adviseur</i>
	Mevrouw M. Lenselink <i>Coördinator</i>
Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS)	Mevrouw M. de Lint <i>Senior adviseur</i>

Wetenschap en Onderzoek	
Rijksuniversiteit Groningen	De heer M. Dückers <i>Bijzonder hoogleraar crises, veiligheid en gezondheid</i>
Technische Universiteit Delft	De heer B. Kolen, tevens PDPC <i>Directeur Onderzoek en Ontwikkeling HKV</i>
	De heer N. Mouter, tevens PDPC <i>Directeur burgerraadpleging</i>
Erasmus Universiteit (EUR)	Mevrouw P. Dykstra, tevens PDPC <i>Hoogleraar sociologie</i>
	De Heer W. Ebbers <i>Hoogleraar ICT en strategische innovatie in de publieke sector</i>
	Mevrouw M. Koopmans, tevens PDPC <i>Hoogleraar Virologie</i>
	De heer R. van der Steen <i>Bijzonder hoogleraar bestuurskunde, teven RVS</i>
ODISSEI	Mevrouw K. Karpinska <i>Wetenschappelijk manager</i>

Wetenschap en Onderzoek	
Vrije Universiteit Amsterdam	De heer H. Boutellier <i>Bijzonder hoogleraar polarisatie en veerkracht</i>
	De Heer M. Canoy <i>Hoogleraar gezondheidseconomie</i>
	De heer X. Koolman <i>Hoogleraar gezondheidseconomie</i>
Utrecht Universiteit	De heer J. Schippers <i>Hoogleraar arbeidseconomie</i>
	heer M. Verweij <i>Hoogleraar ethische wetenschappen</i>
Pandemic and Disaster Preparedness Center	Mevrouw J. de Boer <i>Hoofd onderwijs</i>
	Mevrouw T. Cesuroglu <i>Onderzoeker</i>
	Mevrouw A. Schreijer <i>Directeur medische zaken</i>
	Mevrouw C. Waltz <i>Postdoctoraal onderzoeker</i>
Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)	Mevrouw M. Dogterom <i>President</i>
	De heer M. Kromhout <i>Senior adviseur</i>
	De heer G. van der Starre <i>Senior adviseur</i>
Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)	Mevrouw A. Berg <i>Directeur-Generaal</i>
	De heer R. van Gaalen <i>Programmacoördinator demografie en sociaal economisch onderzoek</i>
	De heer E. Horlings <i>Projectleider monitor brede welvaart</i>
	De heer A. de Jong <i>Bestuursadviseur</i>
	De heer P. H. van Mulligen <i>Hoofdeconoom</i>
	De heer H. Schmeets <i>Onderzoeker</i>

Wetenschap en Onderzoek	
Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)	De heer A. van Lammeren <i>Plaatsvervangend directeur</i>
	De heer M. Thissen <i>Senior econoom</i>
Sociaal Cultureel Planbureau (SCP)	De heer J. Boelhouwer <i>Programmaleider brede welvaart</i>
	Mevrouw P. Flore <i>Methodoloog</i>
	Mevrouw M. Goddijn <i>Wetenschappelijk medewerker</i>
	De heer J. de Haan <i>Senior wetenschappelijk medewerker</i>
	Mevrouw R. Hoefman <i>Wetenschappelijk medewerker</i>
	De heer J. Kappelhof <i>Afdelingshoofd Methodologie</i>
	Mevrouw M. de Klerk <i>Senior wetenschappelijk medewerker</i>
	Mevrouw J. van de Maat <i>Wetenschappelijk medewerker</i>
	De Heer M. Olsthoorn <i>Programmaleider participatie, talentontwikkeling en kansengelijkheid</i>
	Mevrouw K. van Ouwenhoven–van der Zee <i>Directeur</i>
	De heer S. R. Steijn <i>Programmaleider Nederland internationaal</i>
	De heer S.B. Tunderman <i>Wetenschappelijk medewerker</i>
	Mevrouw M. de Voogd-Hamelink <i>Onderzoeksmedewerker</i>

Wetenschap en Onderzoek	
Centraal Planbureau (CPB)	De heer P. Hasekamp <i>Directeur</i>
	De heer B. Overvest <i>Programmaleider Covid-19</i>
	De heer S.H. Thewissen <i>Programmaleider brede welvaart</i>
ZonMw	De heer C. Cucic <i>Clusterhoofd</i>
	Mevrouw Z. Ypma <i>Programmamanager</i>

Overheid	
Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ)	De heer R. Westerhof <i>Senior inspecteur</i>
	Mevrouw W. Verhave <i>Coördinerend specialistisch adviseur</i>
	Mevrouw B. Winkel <i>Coördinator team infectieziekten</i>
Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)	De heer P. Henshuijs <i>Senior beleidsmedewerker</i>
	De heer D. O'Floinn <i>Hoofd nationaal crisiscentrum NCTV</i>
Ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V)	De heer P. Broersen <i>Adviseur Kennis programmadirectie evaluatie en verantwoording Covid-19</i>
	Mevrouw M. Peen <i>Projectmanager Kennis programmadirectie evaluatie en verantwoording Covid-19</i>
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	Mevrouw S. Pijper <i>Beleidsmedewerker</i>
	Mevrouw D. Sandee <i>Coördinerend beleidsmedewerker</i>
	De heer S. de Vries <i>Economisch beleidsmedewerker</i>
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport	Mevrouw M. Volk <i>Beleidsmedewerker</i>

Overheid	
Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM)	Mevrouw M. Bink <i>Afdelingshoofd gedrag en gezondheid</i>
	De heer H. Brug <i>Directeur generaal</i>
	Mevrouw A. Dijk-Stroeve <i>Hoofd centrum preventie, leefstijl en gezondheid</i>
	De heer J. van Dissel <i>Voormalig directeur centrum infectieziektebestrijding</i>
	Mevrouw S. Euser <i>Programmaleider pandemische paraatheid</i>
	Mevrouw F. Kroese <i>Gedragwetenschapper</i>
	Mevrouw L. Lanting <i>Manager afdeling Medische Milieukunde Nazorg en Security</i>
	De heer T. Leenstra <i>Centrumhoofd Landelijke Coördinatie Infectieziektebestrijding</i>
	Mevrouw E. Marra <i>Programmaleider GOR-COVID 19</i>
	De heer P. Steenhuis <i>Senior beleidsmedewerker</i>
Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG)	De heer H. Boonstra <i>Expert sturingsadvies</i>
Gemeente Rotterdam	Mevrouw A. Bouman <i>Coördinator crisisbestrijding</i>
GGD Rotterdam-Rijnmond	De heer W. Bijlsma <i>Coördinator crisisbeheersing</i>
	Mevrouw M. Lamore <i>Afdelingshoofd publieke gezondheid</i>
GGD Hollands Noorden	De heer E. J. Paulina <i>Directeur publieke gezondheid</i>

Overig	
Berenschot	Mevrouw J. Vlagsma <i>Adviseur veiligheid en crisismangement</i>
Van de Bunt adviseurs	De heer N. Buller <i>Partner</i>
	Mevrouw M. Huurdeman <i>Partner</i>
	De heer J. van Koppen <i>Adviseur</i>
De Nederlandse Bank (DNB)	Mevrouw E. Hagendoorn <i>Product owner publicatieteam statistiek</i>
	De heer B. Heerma van Voss <i>Econoom</i>
	De heer G. Schotten <i>Econoom</i>
EMMA	Mevrouw L. van de Wijngaert <i>Onderzoeker</i>

Bijlage 2. Afwegingskader bij pandemieën

Het afwegingskader is gepubliceerd als een aparte bijlage bij dit advies.

Dit document is een uitgave van het
Maatschappelijk Impact Team

Contact

Postbus 687, 2501 CR Den Haag

info@mit-team.nl

www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-sociale-zaken-en-werkgelegenheid/organisatie/commissies/mit

Juli 2024